

İbnü'l-Bühlûl ileri görüşlü, hoşgörülü ve doğru bildiğini savunmaktan geri durmayan bir kişiliğe sahipti. Muktedir-Billâh döneminde vezir İbnü'l-Furât, selefi İbnü'l-Cerrâh Ali b. İsa'nın Abbâsîler'e isyan eden Karâmita'ya karşı takip ettiği politikayı gündeme getirerek onu karalamak isteyince İbnü'l-Bühlûl eski veziri desteklemiş ve yaptıklarının doğru olduğunu ifade etmiştir (Yâkût, II, 144-147). Yine Muktedir zamanında kadılık görevini yürütürken halifenin annesi, satın aldığı bir vakıf arazinin Divân-ı Kazâ'da bulunan vakıf senedini getirmesini kendisinden istemişti. İbnü'l-Bühlûl, onun senedi imha ederek araziye sahiplenmek niyetinde olduğunu anlayınca bu görevde bulunduğu sürece böyle bir şeye izin vermeyeceğini, bunda ısrar edilmesi halinde kendisinin görevden alınması gerektiğini söyledi. Annesinin şikâyeti üzerine konuyu araştıran halife, İbnü'l-Bühlûl'ün işini ciddiyetle yapan değerli bir kimse olduğunu, görevinde kalması gerektiğini ve söz konusu talebinin yerine getirilmesinin mümkün bulunmadığını annesine bildirdi. Bunun üzerine isteğinden vazgeçen halifenin annesi cesaret ve doğruluğu sebebiyle İbnü'l-Bühlûl'e teşekkür etti (Tenûhî, I, 244).

İbnü'l-Bühlûl'ün adı kaynaklarda Hallâc davası münasebetiyle sıkça geçer. Abbâsî veziri Hâmid b. Abbas, Hallâc'ın durumunu Bağdat'ın doğu ve batı yakalarının kadırları olan Ebû Ömer el-Kâdî ile İbnü'l-Bühlûl'e sordu. Ebû Ömer katlinin vâcip olduğuna hükmetti; İbnü'l-Bühlûl ise iddia edilen hususlara inandığını ikrar etmedikçe katlinin gerekmediğini belirtti. Ancak uygulamada Ebû Ömer'in fetvası esas alındı. Kaynaklarda İbnü'l-Bühlûl'ün *Nâsihu'l-hadîs ve mensûhu*, *Kitâbü'd-Du'â*, *Edebü'l-kâdî* ve *Kitâb fi'n-naḥv 'alâ mezhebi'l-Kûfiyyîn* adlı eserlerinden söz edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ve'kî, *Aḥbârü'l-kudât*, III, 285; Arîb b. Sa'd, *Şilatü't-Târihi't-Ṭaberî* (Ṭaberî, *Târiḥ* [Ebû'l-Fazl] içinde), XI, 36, 70, 79, 120; Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Ṭabakâtü'n-naḥviyyîn ve'l-luḡaviyyîn* (nşr. M. Ebû'l-Fazl), Kahire 1984, s. 138, 187; Tenûhî, *Nişvârü'l-muḥâdara ve aḥbârü'l-müzâkara* (nşr. Abbûd eş-Şâle'î), Beyrut 1391/1971, I, 47, 163, 242-244, 255-259; Hatîb, *Târiḥu Bağdâd*, IV, 30-34; Kemâleddin el-Enbârî, *Nühzetü'l-elîbâ* (nşr. İbrâhîm es-Sâmerrâî), Zerkâ 1405/1985, s. 188-191; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam* (Atâ), XIII, 292-295; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba*, I, 87-91; II, 138-161; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 223; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIV, 497-500; a.mlf., *el-İber*, I, 476-477; Safedî, *el-Vâfi*, VI, 235-237; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 165; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, I, 137-142; III, 20; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim* (nşr. İbrâhîm Sâlih), Beyrut

1412/1992, s. 32-34; Süyûtî, *Buḡyetü'l-vu'ât*, I, 295-296; Temîmî, *Ṭabakâtü's-seniyye*, I, 271-276; *Keşfü'z-zunûn*, I, 46; II, 1417, 1920; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 276; H. Laust, "İbn Buhlul", *El²* (İng.), III, 739; M. Âsaf Fikret, "İbn Buhlul", *DMBİ*, III, 142-143.

EBUBEKİR SİFİL

İBNÜ'L-CÂRÜD

(ابن الجارود)

Ebû Muhammed Abdullah
b. Ali b. el-Cârûd en-Nisâbü'rî
(ö. 307/919-20)

Hadis hâfızı ve fakih.

230 (845) yılı civarında Nişâbur'da doğdu. Hayatını Mekke'de mücâvir olarak geçirdi. Ya'kûb b. İbrâhîm ed-Devrakî, Eşec el-Kindî, Zühli ve Za'ferânî'den hadis dinledi, bu arada İbn Huzeyme'den de faydalandı. Zehebî, Hâkim en-Nisâbü'rî'nin İbn Râhûye, Ali b. Hucr ve Ahmed b. Menî gibi âlimleri de onun hocaları arasında saydığını, ancak *el-Müntekâ*'sında bunu doğrulayacak bir rivayete rastlayamadığını belirtmektedir (*A'lâmü'n-nübelâ*, XIV, 240). Kız kardeşinin oğlu Yahyâ b. Mansûr el-Kâdî başta olmak üzere İbnü's-Şarkî, Da'lec b. Ahmed ve Taberânî onun talebelerinden bazılarıdır. Hadis münেকitlerinin kendisinin övgüyle söz ettikleri İbnü'l-Cârûd Mekke'de vefat etti.

İbnü'l-Cârûd'un günümüze ulaşan tek kitabı *el-Müntekâ mine's-süneni'l-müsnede 'an Resûlillâh şallallahü 'aleyhi ve sellem* adını taşımaktadır. 1114 ahkâm hadisinin fıkıh konularına göre tasnif edildiği eser hakkında Zehebî, "Hadis münেকitlerinin icthad farklılıkları sebebiyle tenkit ettikleri pek azı müstesna içindeki hadislerin tamamı sahihtir ve hasen derecesinin altına kesinlikle düşmez" demektedir (a.g.e., XIV, 239). Önce Hindistan'da basılan eser (Haydarâbâd 1309/1891, 1315/1897), Abdullah Hâşim el-Yemânî el-Medenî'nin *Teysîrü'l-fettâhi'l-vedûd fi tahrîci'l-Müntekâ li'bni'l-Cârûd* adlı çalışmasıyla birlikte neşredilmiştir (Kahire 1382/1962). Daha sonra bir heyet tarafından hadislerin önemli kaynaklardaki yerlerini gösteren dipnot ilâvesiyle yayımlanan eseri (Beyrut 1407/1987) Abdullah Ömer el-Bârûdî sonuna alfabetik hadis fihristi koyarak yeniden neşretmiştir (Beyrut 1408/1988). Ebû İshak el-Huveynî el-Eserî, *Kitâbü Gavşi'l-mekdûd bi-tahrîci Mün-teḳâ İbni'l-Cârûd* adıyla üç ciltlik (iki mücellled) bir tahrîc çalışması yapmıştır (Beyrut 1408/1988).

Kaynaklarda İbnü'l-Cârûd'un *Kitâbü'l-Cerḥ ve't-ta'dîl* adlı bir kitabı ile yedi cüz tutarında *el-Âḥâd fi esmâ'i's-şahâbe* (İbn Hayr, s. 215) ve Hatîb el-Bağdâdî'nin kaynak olarak kullandığı (*Târiḥu Bağdâd*, XIV, 298) *el-Esmâ' ve'l-künâ* adlı iki biyografi çalışmasından söz edilmektedir. Ayrıca Zehebî, Kâdî İyâz'ın İbnü'l-Cârûd'u İmam Mâlik'in hayatına dair eser verenler arasında saydığını söylemişse de (*A'lâmü'n-nübelâ*, VIII, 82), *Tertîbü'l-medârik*'te böyle bir kayda rastlanmamakta, ancak anılan eserde onun İmam Mâlik'in hadislerinde görülen garîb kelimeleri açıklamak üzere bir çalışmasının bulunduğu söz edilmektedir (I, 199).

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb, *Târiḥu Bağdâd*, XIV, 298; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, I, 199; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 215; İbn Abdülhâdî, *'Ulemâ'ü'l-hadîs*, II, 468-469; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 794; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, VIII, 82; XIV, 239-240; a.mlf., *Târiḥu'l-İslâm: sene 301-320*, s. 212-213; Safedî, *el-Vâfi*, XVII, 323; *İzâḥu'l-meknûn*, II, 270; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 444; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 17-18, 259; Serkis, *Mu'cem*, I, 61; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyûn*, II/2, s. 356-357; Ali Refîî, "İbn Cârûd", *DMBİ*, III, 200.

ALİ OSMAN KOÇKUZU

İBNÜ'L-CEBBÂB

(ابن الجباب)

Ebû Ömer (Amr) Ahmed b. Hâlid
b. Yezîd b. el-Cebbâb el-Kurtubî
(ö. 322/934)

Hadis hâfızı ve Mâlikî fakih.

246'da (860) Ceyyân'da (Jaen) doğdu. Bu şehre nisbetle Ceyyânî diye anılmış. Mağrib Arapçası'nda "hazır elbise veya cübbe satan kimse" anlamında Cebbâb lakabını taşıyan babasına izâfetle İbnü'l-Cebbâb diye meşhur olmuştur. Sem'ânî ve İbnü'l-Esir Cebbâb kelimesini yanlış olarak Cibâb şeklinde okumuşlardır. Daha sonra Kurtuba'ya yerleşen İbnü'l-Cebbâb küçük yaşta tahsile başladı; İmam Şâfiî'nin fikhî görüşlerini ilk defa Endülüs'te tanıtan Kâsim b. Muhammed el-Beyyânî vasıtasıyla bilhassa Mâlikî fıkına ve hadis ilmine vâkıf oldu. Bakî b. Mahled, İbn Vaddâh Muhammed b. Abdüsselâm el-Huşenî onun Endülüs'teki hocalarından bazılarıdır. Endülüs'te tahsilini tamamladıktan sonra haccetmek ve hadis öğrenmek için Mekke'ye gitti; burada Ali b. Abdülazîz el-Begavî, Muhammed b. Ali es-Sâîğ ve Ebû Bekir Ahmed b. Amr el-Mekki'den hadis dinledi. Ardından Yemen'e geçerek Abdürrezzâk'ın eserlerinin râvisi İshak b. İbrâhîm ed-Deberî ve Ubeydul-

lah b. Muhammed el-Kişverî gibi âlimlerden hadis öğrenimini sürdürdü. Tahsil amacıyla Girit, Kuzey Afrika ve Mısır'a da gittiği, Mısır'da Allâf diye anılan Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Eyyûb'dan hadis dinlediği nakledilmektedir (İbn Ferhûn, s. 34).

Endülü's'e döndükten sonra burada öğretimle meşgul olduğu anlaşılan İbnü'l-Cebbâb'ın talebeleri arasında başta oğlu Muhammed olmak üzere hadis hâfızı Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Bâcî, Muhammed b. Muhammed b. Ebû Düleym ve İbnü'l-Medîni diye tanınan Muhammed b. Hazm et-Tenühî gibi şahsiyetler bulunmaktadır. İbnü'l-Cebbâb 15 Cemâziyelâhîr 322'de (2 Haziran 934) Kurtuba'da vefat etti. İbn Hazm, İbnü'l-Cebbâb'ın gafletinin fazla olduğunu söylerken (İbn Hacer, I, 147) İbn Abdülber ve Kâdî İyâz onun hadis yanında Mâlikî fıkında da önde gelen bir âlim olduğunu belirtirler. Kaynaklarda İbnü'l-Cebbâb'ın *Müsne-dü Mâlik b. Enes*, *Kitâbü'l-İmân*, *Kitâbü's-Şalât*, *Kitâbü Kışaşi'l-enbiyâ*, *Kitâbü Fezâ'ili'l-vuğû*, *Kitâbü Hamdilâh ve havfih* adlı eserleri zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Faradî, *Târîhu 'ulemâ'i'l-Endelûs* (nşr. Seyyid İzzeddin el-Attâr el-Hüseynî), Kahire 1373/1954, I, 30, 42; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, II, 138; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1410/1989, I, 192-193; Sem'ânî, *el-Ensâb*, I, 170-171; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, I, 253; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 815-816; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 240-241; Safedî, *el-Vâfi*, VI, 371; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb*, s. 34-35; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 147; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 341; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, II, 150; Muhammed Hâdî Müezzîn-i Câmî, "İbn Cebbâb", *DMBİ*, III, 203-204.

ALİ OSMAN KOÇKUZU

İBNÜ'L-CELLÂ

(ابن الجلاء)

Ebû Abdillâh Ahmed
b. Yahyâ el-Cellâ
(ö. 306/918)

Fakr ve tevekkül konusundaki görüşleriyle tanınan sûfî.

Bağdat'ta doğdu. Bazı kaynaklarda adı Muhammed olarak da kaydedilmektedir. Ma'rûf-i Kerhî, Bişr el-Hâfî gibi sûfilerin sohbetlerinde bulunan sûfî Yahyâ el-Cellâ'nın oğludur. Kendisi, paslı gönülleri aydınlatığı için babasına "Cellâ" unvanının verildiğini söyler. Babasına bu unvanın Zünnûn el-Mısırî tarafından verildiği de kaydedilmektedir. İbnü'l-Cellâ çocuklu-

ğunda Ma'rûf-i Kerhî, Serî es-Sakatî, Zünnûn el-Mısırî gibi ünlü sûfilere hizmet etti. Daha sonra Bağdat'tan ayrılarak Filistin'e gidip bugün Yafa-Kudüs yolu üzerinde bulunan Remle kasabasında ikamet etmeye başladı. Ardından Hicaz'a giden İbnü'l-Cellâ, Serrâc'ın verdiği bilgiye göre on sekiz yıl Mekke'de kaldı (*el-Lüma*, s. 169). Ancak bu bilgiye diğer eserlerde rastlanmamaktadır. Kaynaklarda nakledilen bir sözünden, onun Kuzey Afrika'ya geçtiği ve Kayrevan'a kadar giderek bölgedeki sûfilerle görüştüğü anlaşılmaktadır. Bişr el-Hâfî ve Zünnûn el-Mısırî'ye hizmet etmekle birlikte İbnü'l-Cellâ'nın esas müşşidi Dimaşk'ta iken tanıştığı Ebû Tûrâb en-Nahşebî'dir. Kendisi 600 şeyh-le görüştüğünü, bunlar arasında en çok Zünnûn el-Mısırî'yi, babasını ve Ebû Tûrâb'ı beğendiğini söyler. Ebû Bekir Muhammed b. Dâvûd ed-Dükkî, Muhammed b. Süleyman el-Lebbân, Muhammed b. Hasan el-Yaktîni gibi sûfiler yetiştiren İbnü'l-Cellâ 12 Receb 306'da (19 Aralık 918) Dimaşk'ta vefat etti. Öldüğünde doksan sekiz yaşında olduğu kaydedilmektedir.

İbnü'l-Cellâ'nın tasavvuf anlayışı fakr, tevekkül ve tecrid esasına dayanır. Kendisine fakrın ne olduğu sorulduğunda üzerindeki 4 akçeyi sadaka olarak verdikten sonra fakrı tarif etmiş ve üzerinde para varken bu konuda söz söylemeye utandığını belirtmişti. Sâlikin kendi varlığından tamamen geçmesi olarak anladığı fakrı "sebeplerden kendini soyutlamak" diye tarif eden İbnü'l-Cellâ, takvâ sahibi olmayan fakirlerin kendilerini haramlardan koruyamayacaklarına dikkat çekmiş, rızık kaygısı çekmenin insanı Hak'tan uzaklaştırıp halka muhtaç edeceğini söylemiştir. Ona göre övülmekle yerilmeyi bir tutan zâhid, farzları ilk vaktinde eda eden âbid, bütün fiilleri Allah'tan gören muvâhid yani sûfidir. Ârifler Hak'tan başkasının kaygısını taşımazlar (Sülemî, s. 177, 179; Kuşeyrî, s. 114). İbnü'l-Cellâ kul hakkına büyük önem vermiş ve Allah'ın hakkına riayet etmeyenlerin kulların haklarını da gözletmeyeceğini söylemiş, insanlara iyilik yapamayanlara hiç değilse kötülük yapmalarını tavsiye etmiştir (Sülemî, s. 177). İbnü'l-Cellâ tasavvufun şekil (resm) değil hakikat olduğunu söyleyen ilk sûfilere dendir. Ona göre tasavvufun Hakk'a yönelik tarafı hakikat, halka yönelik tarafı şekildir. Asıl tasavvuf Hak ile kul arasındaki bağıdır. Kuşeyrî, onun tasavvufu ruhuna nasıl sindirdiğini anlatmak için vücudundaki bir damarın "lillâh" kelimesinin yazılış şekli gibi bir görünüme girdiğini kaydeder.

Babasının da sûfî olması dolayısıyla bazı kaynaklarda kendisi hakkındaki rivayetler babasıyla ilgili olanlarla karıştırılmıştır. Meselâ Kuşeyrî, onun vefat ettiği zaman yıkanmak üzere teneşire konulduğunda yüzünde bir tebessüm ifadesi hissedildiğini, hatta orada bulunan bir tabibin onun için, "Diri mi ölü mü olduğunu bilemiyorum" dediğini söylerken (*er-Risâle*, s. 114) aynı olayı İbnü'l-Cevzî (*Şıfatü's-şafve*, II, 411) ve İbnü'l-Mülâkkın (*Tabakâtü'l-evliyâ*, s. 86) babası hakkında kaydetmişlerdir. Çağında gerçek anlamda üç sûfî bulunduğunu söyleyen İbn Nüceyd, İbnü'l-Cellâ'nın bunlardan biri olduğunu belirtmiştir. Kaynaklarda onun bazı kerâmetleri de anlatılmaktadır. Bunlardan birine göre rüyasında Hz. Peygamber'in elinden bir ekmek aldığını görmüş, uyandığında avucunda bu ekmeğin bir parçasını bulmuştu. Tevekkül, muhabbet, fakr, havf, zühd gibi tasavvufî konulara dair sözleri ve bazı şiir parçaları kaynaklarda yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Serrâc, *el-Lüma* (nşr. R. Nicholson), Leiden 1913, s. 169, 209; Kelâbâzî, *Taaruf* (Uludağ), s. 144, 214; Sülemî, *Tabakât*, s. 176-179; a.mlf., *Tasavvufun Ana İlkeleri: Sülemî'nin Risâleleri* (nşr. ve trc. Süleyman Ateş), Ankara 1981, s. 191-192, 202; Ebû Nuaym, *Hilye*, Beyrut 1967, X, 314-315; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, V, 213-215; Kuşeyrî, *er-Risâle*, Kahire 1966, s. 114, 123, 143-144, 151, 154, 169; a.e. (Uludağ), s. 86, 100, 105, 107-108, 123, 130, 206, 207; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, s. 43, 169; a.e. (Uludağ), s. 118, 236-237; Herevî, *Tabakât*, s. 547-575; Gazâlî, *İhyâ*, Beyrut 1990, IV, 269, 300; V, 261; İbnü'l-Cevzî, *Şıfatü's-şafve*, Kahire 1970, II, 443-444; a.mlf., *el-Muntazam*, V, 17, 18; VI, 148; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1991, s. 168, 381, 495, 516-517, 539, 563, 757; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1403/1983, s. 494; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIV, 251-252; Safedî, *el-Vâfi*, VIII, 239; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 129; İbnü'l-Mülâkkın, *Tabakâtü'l-evliyâ*, s. 81-88; İbn Tağrıberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, III, 30, 170, 194; Câmî, *Nefehât*, s. 110; Münâvî, *el-Kevâkib*, II, 14-15; Mînâ Hafîzî, "İbn Cellâ", *DMBİ*, III, 241-242.

MUSTAFA BAHADIROĞLU

İBNÜ'L-CELLÂB

(ابن الجلاب)

Ebû'l-Kâsım Ubeydullâh b. Hüseyin
b. Hasen b. el-Cellâb el-Basrî
(ö. 378/988)

Mâlikî fakihi.

Hayatına dair fazla bilgi yoktur. Hocası Ebû Bekir el-Ebherî'nin doğum tarihi (289/902) ve İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin on yedi yaşında iken 327 (939) yılında